

СЛОВО ПРО МАНДРИ ОДІССЕЯ, ВЕЛЕМУДРОГО ВОЛОДАРЯ ІТАКИ

«ОДІССЕЯ» – ЕПОС ДАВНІХ ГРЕКІВ

Важко перелічити все те, чим ми завдячуємо давнім грекам!

Згадайте лишень відомі вам науки: математику, геометрію, географію, історію фізику, філософію, філологію, граматику, астрономію, зоологію, ботаніку – усі вони виникли в Давній Греції ще в першому тисячоріччі до нашої ери, дві з половиною тисячі років тому. І назви цих наук, а також багатьох інших, походять з грецької мови.

Напевне, ви бачили в музеях давньогрецькі статуї та барельєфи, майстерно розписані вази, бачили, хоча б на фотографіях, руїни храмів із величними колонами (подивіться на Музей українського мистецтва в Києві – його збудовано у стилі давньогрецького дорійського храму), чули про грецькі міфи, знаєте, що театр і театральні вистави започаткували знову ж таки греки (драма, трагедія, комедія – все це грецькі слова!), і, нарешті, знаєте дещо про давньогрецьку літературу: вам знайомі імена Гомера, Есхіла, Софокла, Евріпіда, Геродота, Платона, Арістотеля...

Від греків у нас і слово «епос» – колись воно означало те саме, що й саме «слово» (пригадайте «Слово о полку Ігоревім»).

Грецьким словом «епос» називається великий віршований твір, у якому розповідається про значні події далекого чи близького минулого.

Ви чули, напевне, про казахських акинів і азербайджанських ашугів? У Давній Греції народних співців, що складалі пісні про подвиги славетних героїв і виконували їх на святах, називали а е д а м и. Їх можна порівняти з українськими кобзарями, що створювали історичні думи.

Ледь зародившись, грецька література дала світові дві великі епічні поеми: «Іліаду», в якій оповідалося про так звану Троянську війну, тобто війну грецьких племен із мешканцями міста Трої (Іліона), і «Одіссею», в якій ішлося про пригоди владаря острова Ітаки Одіссея, що повертався з Трої на батьківщину. Автором «Іліади» й «Одіссеї» греки вважали сліпого співця Гомера.

ГРЕЦІЯ ТЕПЕР І КОЛИСЬ

На півдні Балканського півострова лежить омита морськими хвилями грецька земля, яку тамтешній люд називає Елладаю. Дивовижний це край і зовсім не схожий на нашу Україну. В нас – рівнина, великі ріки, що повільно течуть до Чорного моря, ліси, неосяжні розорані степи і мало гір. А там скрізь здіймаються гори, майже голі, без лісу, і лише нижче, в міжгір'ях, видніє зелень, оливкові гаї та виноградники. А ще нижче синьо-блакитними барвами грає Середземне море. Воно оточує Грецію з трьох боків і все засіяне скелястими островами. Так само грало море й три тисячі років тому, коли склалися поетичні перекази про Троянську війну і повернення Одіссея з-під Трої на Ітаку, але грецька земля в той час мала інакший вигляд.

Усі гори тоді були вкриті вічнозеленими сосновими лісами, де водилася різна звірина. Скрізь буяла дика природа, і лише подекуди вже виникли оточені мурами невеликі міста. Кожне з цих міст являло собою окрему самостійну державу.

Греки любили свій край, любили простір і воду. І, мабуть, саме під впливом чудової середземноморської природи, гармонійного сполучення зелених гір, квітучих долин і вічно мінливого моря розвинули давні греки ті ідеали внутрішньої (розумової) і зовнішньої (тілесної) краси, які вони залишили в спадщину теперішньому світу.

ЯК ГРЕКИ ЗАВОЮВАЛИ ГРЕЦІЮ

На початку третього тисячоліття до нашої ери (п'ять тисяч років тому) Греція ще не називалася ні Грецією, ні Елладаю, як тепер, і в ній не було греків. Їхні далекі предки жили в той час на північ від балканського пасма гір, а на південь від нього і на островах Егейського моря мешкали племена пелазгів. Це були напівдикі розрізнені племена, які безперестану ворогували між собою. В середині другого тисячоліття на ці землі насувається перша хвиля войовничих грецьких племен — іонійців. Небавом на південь суне нова хвиля грецьких завойовників — ахейці. На відміну від пелазгів, ахейці були згуртовані й мали бронзову зброю. Вони будують укріплені міста (Мікени, Тірінф, Орхомен) і підкоряють своїй владі навколишній люд. Їхні владарі живуть у розкішних палацах, стіни яких розмальовані барвистими картинами (фресками). Саме ці мідно-збройні, закуті у бронзові панцирі владарі, що виїздили в бій на блискучих колісницях, і прославляються в «Іліаді» та «Одіссеї». Але коли склався епос, ахейські держави вже перестали існувати — їх заступило плем'я дорійців. Збереглися лише перекази про незліченні багатства, нагромаджені ахейськими владарями в їхніх палацах — фортецях, оповідання про їхні славетні заморські походи.

На основі цих переказів і виникли епічні поеми про Троянську війну та про мандрю велемудрого Одиссея.

ТРОЯНСЬКА ВІЙНА

За переказами стародавніх греків, Троянська війна тривала з 1194 по 1184 рік до н. е. До нас не дійшло писемних пам'яток, що свідчили б, коли, як і чому виникла ця війна. А в усних переказах справжні події часто-густо поєднувалися з міфічними. (Це поєднання створило неповторний поетичний колорит, чарівливу атмосферу, що вирізняє «Іліаду» й «Одіссею» з-поміж інших витворів світової літератури).

Місто, яке в «Одіссеї» називається Троєю чи Іліоном, справді існувало колись на північному заході Малої Азії, де нині Туреччина, біля Дарданельської протоки, що з'єднує Егейське море з Мармуровим.

Що ж до подій, пов'язаних із походом ахейських племен для здобуття міста Трої, то єдиним першоджерелом, що з нього ми знаємо про Троянську війну, є гомерівський епос — два великі віршовані твори «Іліада» і «Одіссея».

Міф про Троянську війну починається так.

Одного разу олімпійських богів облетіла тривожна звістка. Стало відомо, що коли морська богиня Фетіда одружилась із владарем олімпійських богів Зевсом, у неї народиться син, який стане дужчий за всіх богів, дужчий навіть за громовержця Зевса, повелителя всього світу. Боячись утратити свою владу, олімпійці вирішили видати богиню за смертного — тоді син її теж буде смертний. І Фетіду висватали за фессалійського царя Пелея.

У ПІДЗЕМНОМУ ЦАРСТВІ ТІНЕЙ

Врешті дістались ми течій глибоких ріки Океану. Там розташовані місто й країна людей кімерійських, Хмарою й млою вповиті. Ніколи промінням ласкавим Не осяває їх сонце в блакиті ясній світлодайне, Чи від землі воно йде у зоряні неба глибини, Чи повертається знов до землі з неосяжного неба, — Ніч лиховісна там вічно нещасних людей окриває.

Мертвий, безлюдний простір лежав перед нами. Я звелів причалити до берега і, взявши з собою двох вірних супутців, що вели жертвних тварин, подався в путь. Темною стіною оточили нас високі осоки, але не чути було ані шелесту листя, ані співу пташок. Певно, це і є гай Персефони, прекрасної Деметриної доньки, яку похмурий Аїд, бог підземного царства, викрав і взяв собі за дружину.

Проминули ми й низовинну долину, де в сугінках білили сумні квіти асфоделі.

Знав я, що над цими квітами літають душі померлих. Наче легкий подих вітру, чувся їхній стогін і плач.

Ось і річка Ахерон, що тихо й сумно несе свої води, а далі зливається серед скель із бурхливим Стіксом. Саме тут, пам'ятаючи наказ Кірки,

я заходився копати мечем яму. Коли вона стала у лікоть завдовжки й завширшки, ми зробили на шану померлим узливання медом, молоком і солодким вином. Тоді підвели до ями жертвовного барана та чорну вівцю, зарізали, і їхня темна кров теж полилася в яму.

Поки я молився безсмертним богам, круг мене позбиралися душі померлих. Тут були й ніжні дівчата, і стрункі юнаки, і воїни з кривавими ранами, і зовсім старі люди. З жахливим стогоном, тужним криком зліталися вони на свіжу кров. Та я вийняв із піхов гостролезого меча і не дозволив мерцям наблизатись до ями. Адже насамперед мені треба було розпитати фіванського віщуна Тіресія про майбутнє.

Перша до нас підійшла тінь Ельпенора — нашого товариша, якого ми лишили в домі Кірки, не встигнувши оплакати й поховати, — була тоді в нас інша нагальна турбота. Глянув я на нього і, поинятий жалем, спитав, тамуючи гіркі сльози:

— Як же ти встиг пішки дістатись сюди, в цей підземний морок, раніше, ніж ми на швидкім кораблі?

Упізнавши мене, Ельпенор заплакав і промовив:

— Благаю тебе ім'ям твоїх кривних, сином твоїм Телемахом благаю: дорогою з царства Аїда поверніться на острів Еею та справте мені похорон. Тіло моє спалить, а разом із ним мою зброю, насипте могильний пагорб на березі синього моря, щоб нагадував про мене майбутнім поколінням. А зверху на пагорбі встромить весло, котрим я завжди веслував на твоїм кораблі крутобок.

— Усе це, нещасний, ми зробимо, як ти кажеш, — пообіцяв я Ельпеноровому привидові й знову заплакав тужними сльозами: до мене підходила тінь моєї матері Антіклеї. Їхавши до священної Трої, я залишив її живою. А тепер вона тут, в Аїдовому царстві! Та хоч як краялося мені з болю серце, я не дозволив навіть їй підійти до жертвовної ями. Вона не впізнала мене, тільки все тяглася до ями, до чорної крові.

Нарешті з'явився й привид Тіресія. Упізнавши мене, він здивувався:

— О благородний Одіссею, навіщо покинув ти сонячне світло й прийшов у цей похмурий, безрадінний край? Відступися від ями, дай мені напитися свіжої крові, тоді дістану я снаги сказати тобі віще слово.

Я вклав у піхви свого срібноцвяхованого меча й відступив від ями. Тіресіїв привид досхочу напився жертвовної крові, а тоді промовив до мене:

— Прагнеш, ясний Одіссею, солодкого ти повороту.
Вчинить нелегким тобі його бог. Не забув-бо, як видно,
Гнівний землі потрясатель, що ти осліпив йому сина
Любого, й досі у серці злобою до тебе палає.

ОГІГІЯ	— казковий острів німфи Каліпсо.
ОДІССЕЙ	— володар Ітаки, син Лаерта і Антіклеї, герой «Іліади» та «Одіссеї»; втілення мудрості, розуму, витривалості, допитливості.
ОКЕАН	— за уявленням давніх греків, величезна річка, що оточує звідусіль землю й відділяє від царства мертвих. З Океану начебто витікають всі річки й джерела, з нього сходять і в нього сідають сонце, місяць і зорі.
ОКЕАНІДИ	— морські німфи, дочки Океану й титаніди Тефії.
ОЛІМП	— гора в Греції з десятьма вершинами, найвища має висоту 2917 м. За грецькою міфологією, на Олімпі жили боги.
ОРІОН	— велетень-мисливець, що погнався за гарними Атлантовими дочками Плеядами і став, як і вони, сузір'ям.
ПАРНАС	— гора в Греції, де, за віруванням давніх греків, була оселя Аполлона і муз. Біля підніжжя Парнасу стояв славетний Дельфійський храм Аполлона.
ПЕНЕЛОПА	— дружина Одиссея й Телемахова мати. У Гомера Пенелопа — ідеал жіночої гідності й вірності.
ПЕРСА	— дружина Геліоса, мати Кірки.
ПЕРСЕФОНА	— дочка богині родючості Деметри. Якось бог Аїд побачив Персефону в квітучій долині, викрав її на колісниці, запряженій чорними кінями, і умчав у своє царство. Відтоді Персефона стала дружиною Аїда і разом з ним владарювала в царстві мертвих. За дозволом Зевса, вона повертається на кілька місяців до своєї матері, і тоді на землі оживає вся природа. Цей міф символізує щорічне пробудження і вмирання природи.
ПІЛОС	— область і місто в південній частині Пелопоннесу, де владарював Нестор.
ПЛЕЯДИ	— семеро Атлантових дочок, що, тікаючи від Оріона, перетворилися на сузір'я і тепер сяють на небі.
ПОЛІФЕМ	— одноокий кіклоп, якого осліпив Одиссей, за що на нього розгнівався Поліфемів батько, могутній бог Посейдон.
ПОСЕЙДОН (рим. НЕПТУН)	— брат Зевса, Аїда й Деметри, бог моря, хитач землі. Давні греки уявляли його в вигляді могутнього діда з тризубцем, яким він розколює скелі та здійснює бурі.
ПРІАМ	— останній троянський цар, мав багато синів і дочок, з яких найвідоміші Гектор, Паріс, Кассандра. Загинув Пріам на десятому році війни від руки Ахіллового сина Неоптолема.
СИРЕНИ	— міфічні напівжінки-напівптахи, що своїм солодким співом приваблювали мандрівців і вбивали їх.
СІЗІФ	— син Еола, обдувив богів і за це був покараний після смерті: він змушений вічно котити на гору важкий камінь, який біля вершини щоразу скочується вниз. Отож «сізіфовою працею» ми називаємо важку й марну роботу.

СКІЛЛА Й ХАРІБДА	– міфічні морські чудовиська; в ці образи давні греки втілили справжню небезпеку, що чекала на мореплавців у протоці між Італією й Сицилією, – підводні рифи та чорторий.
СПАРТА	– місто в Лакедемоні, де владарював Менелай.
СТІКС	– річка в підземному царстві мертвих.
ТАНТАЛ	– колишній улюбленець богів, єдиний смертний, якого вони запрошували на Олімп. Але Тантал образив богів і через те був жорстоко покараний після смерті: змучений спрагою, він стоїть по горло в воді, але не може напиться; над головою в нього висять гілки з чудовими плодами, але він не може їх дістати і конає з голоду. Від цього міфу походить вислів «танталові муки».
ТЕЛЕМАХ	– син Одіссея і Пенелопи.
ТРІЕСІЙ	– фіванець, сліпий віщун, що його ім'я пов'язане з багатьма грецькими міфами.
ТРИНАКІЯ (ТРИНАКРІЯ) ТРОЯ (ІЛІОН)	– давньогрецька назва острова Сицилії. – місто, яке збудував цар Іл у Малій Азії на узбережжі Егейського моря і за яке майже десять років точилася війна між ахеями і троянцями.
ФЕАКИ	– міфічний народ, що добре знався на мореплаванні й кораблебудуванні. За Гомером, феаки жили ідеальним щасливим життям.
ФЕМІЙ	– ітакійський співець.
ФІЛОКТЕТ	– знаменитий стрілець, якому Геракл подарував свій лук; один із видатних героїв Троянської війни.
ФІЛОТІЙ	– ітакієць, вірний Одіссеїв слуга.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

- Найвища вершина гори Олімп у Греції.* Фотографія. С. 15
- Руїни священного храму Аполлона у Дельфах.* Фотографія. С. 27
- Одіссей.* Мармур. Деталь античної статуї. Венеція. Палац дожів. С. 33
- Афродіта.* Мармур. Копія античної статуї. Неаполь. Неаполітанський музей. С. 39
- Артеміда.* Мармур. Копія античної статуї. Париж. Лувр. С. 47
- Осліплення кіклопа Поліфема.* Антична чорнофігурна ваза. Лондон. Британський музей. С. 59
- Гермес.* Бронзова антична статуя. Неаполь. Неаполітанський музей. С. 73
- Деметра.* Мармур. Антична статуя. Лондон. Британський музей. С. 81
- Одіссей слухає співи сирен.* Малюнок на античній чорнофігурній вазі. Лондон. Британський музей. С. 85
- Афіна.* Бронза. Антична статуя. Афіни. Археологічний музей. С. 95
- Афіна.* Деталь античної статуї. С. 101
- Афіна і Посейдон.* Антична чорнофігурна ваза. Париж. Національна бібліотека. С. 111
- Пенелопа.* Мармур. Антична статуя. Рим. Ватиканський музей. С. 117
- Евріклея миє ноги Одіссееві.* Малюнок на античній чорнофігурній вазі. С. 121
- Ніка Самофракійська.* Мармур. II ст. до н. е. Париж. Лувр. С. 131

ЗМІСТ

Білецький Андрій.

Слово про мандри Одиссея,
велемудрого володаря Ітаки 5

РАДА БОГІВ-ОЛІМПІЙЦІВ 13

ІТАКІЙЦІ 18

У ПІЩАНОМУ ПІЛОСІ 22

У СПАРТІ 25

У ПОЛОНІ В НІМФИ КАЛІПСО 30

ПРЕКРАСНА НАВСІКАЯ 37

У ВЛАДАРЯ АЛКІНОЯ 42

ГОСТИННІ ФЕАКИ 46

ОДІССЕЙ ПОЧИНАЄ РОЗПОВІДАТИ 51

КІКЛОП ПОЛІФЕМ 55

В ГОСТИНУ ДО ЕОЛА ТА ЛЕСТРИГОНІВ 64

НА ОСТРОВІ ЧАРІВНИЦІ КІРКИ 68

У ПІДЗЕМНОМУ ЦАРСТВІ ТІНЕЙ 76

ЗВАБНІ СИРЕНИ. СТРАХОВИЩА СКІЛЛА
Й ХАРІБДА 83

ОСТРІВ СВІТЛОГО БОГА ГЕЛІОСА 88

ДО ЛЮБОЇ СЕРЦЮ ІТАКИ! 92

СТАРИЙ СВИНОПАС 98

ЗУСТРІЧ ІЗ СИНОМ 103

У РІДНОМУ ДОМІ 107

ВІРНА ПЕНЕЛОПА 115

ОДІССЕЇВ ЛУК 123

ПОМСТА 129

ПЕНЕЛОПА ВПІЗНАЄ ОДІССЕЯ 135

ЗАКОЛОТ І ЗГОДА 139

Словник міфологічних імен
та географічних назв 143

Перелік ілюстрацій 150

